

Дзьобань О. П.
д.філос.н., професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ТРАДИЦІЇ Й НОВАЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

На початку третього тисячоліття людство знаходиться у небезпечному й складному становищі: продовжується нищення природи, посилюється нерівність (і несправедливість) у світі людей, розширюються масштаби споживацтва, прогресує «аксіологічна сліпота», загострюється протиріччя між людиною і технікою. Виникає новий клас загроз і небезпек, пов'язаних з формуванням інформаційного суспільства. Техногенна цивілізація на інформаційній стадії свого розвитку кидає екзистенційний виклик людству. Велику небезпеку для світу являє розпад соціокультурного коду цивілізації, відродження внутрішньо-цивілізаційного варварства. Іншими словами, сучасна цивілізація знаходиться на критичному етапі свого розвитку. Вже сьогодні видно контури абсолютно нового людського світу, який формується в суперечностях і напрузі нашої епохи. Зміни є справді фундаментальними, вони торкаються всіх сфер людського життя, сприяючи трансформації таких культурних утворень, як традиції.

Бурхливі зміни у сфері державної політики, соціальної динаміки, науково-технічний прогрес, створення глобальної мережі Інтернет радикально оновлюють наявне вітчизняне культурне середовище, в якому безпосередньо протікає життєдіяльність українців. Виникають абсолютно нові форми кооперації людської праці, нові типи комунікацій, способи збереження й передачі інформації, нові форми взаємодії різних регіональних культурних традицій. Якщо раніше історія України була історією окремого народу, історією окремої, багато в чому автономної сфери культури, техніки, науки, філософії, релігії, то тепер на наших очах вона стає органічною складовою глобальної історії.

В сучасних умовах особливо важливим є факт системної взаємодії між культурами – на сьогоднішній день жодна країна не існує у вакуумі, навіть у найвіддаленіших куточках Землі існує контакт з цивілізацією. Внутрішні культурні інновації постійно конкуруватимуть з інноваціями з інших країн. Взаємодія між культурою України та культурами інших країн здійснюється за допомогою культурних запозичень, дифузії і експансії, які, у свою чергу, достатньо потужно впливають на традиції тих країн, що сприймають українські культурні зразки. Культурні запозичення відносяться до мирного, ненасильницького способу перенесення інновацій з однієї культури на ґрунт іншої. У процесі культурного запозичення відбувається обмін предметами як матеріальної, так і духовної культури, сюди відносяться: наукові й технологічні ідеї, соціальні інститути і організації, звичаї і традиції, цінності й норми життя.

При цьому варто відзначити, що культури запозичують одна в одній не все підряд, а лише те, що: а) є близьким, зрозумілим для культури що сприймає, тобто те, що можна буде згодом використовувати; б) є привабливими, тобто принесе вигоду, підніме престиж культури, дозволить просунутися вгору по сходах прогресу; в) задовольняє такі фундаментальні потреби, які не можуть задовольнити культурні комплекси, що є у розпорядженні даної спільності. У процесі запозичення

інновації проходять вельми жорсткий селективний відбір – вибіркоче відношення до перенесення ідей з однієї культури в іншу. Селективність може бути як цілеспрямованою, так і стихійною, спонтанною, такою, що здійснюється через певні умови суспільної ситуації.

У пострадянській українській культурі відбуваються складні еволюційні процеси, які неможливо однозначно оцінити. З одного боку, в масовій свідомості продовжують діяти стереотипи, укорінені за роки радянської влади; з іншого – активно упроваджуються зразки споживчої, ринкової культури, що імпортуються із заходу.

Однозначно відповісти на питання про те, що є джерелом нових культурних стилів, форм неможливо. Культурні запозичення приходять буквально звідусіль: із заходу, зі сходу, з недавньою минулого і глибокої давнини. Багато традицій запозичено з культури західного індустріального й постіндустріального світу, наприклад хіпі, панки, представники інших субкультур. Характерним проявом впровадження таких традицій є молоді бізнесмени з власним кодексом поведінки, що дозволяє їм тримати дистанцію по відношенню до традицій і звичаїв повсякденного життя.

Інше не менш важливе джерело виникнення традицій – власне українське минуле: відроджується християнство (хоча і в різних його модифікаціях) з його багатим культурним багажем, різні ритуали, обряди, що супроводжували повсякденне життя людини дорадянського часу.

В результаті в Україні спостерігається становлення яскраво вираженої маргінальної культури. Характерна для маргінальної культури «нелінійність», «коллажність», як результат спонтанного засвоєння різнопланових цінностей і стандартів, запозичених з різних (здебільшого конфліктних) соціокультурних систем, перешкоджає процесу культурної самоідентифікації українців у його звичній формі. В той же час, можливість прямого доступу до різноманітних «архівів» культури різних країн створює в рамках вітчизняної маргінальної культури умов для рольових культурних експериментів, побудови специфічного культурного середовища із запозиченого або вже «відпрацьованого» в рамках української культури матеріалу.

Різні форми маргінальної культури служать своєрідним «ігровим майданчиком» нових умов української культури, тим полем, де в результаті химерного взаємоперетину «офіційних» і «маргінальних» образів реальності формується набір принципово нових культурних пропозицій, що виникають як результат «неправильної», нестандартної (а значить – спонтанної, некерованої) культурної комунікації. Особливо помітним це стає в умовах кризового розвитку українського суспільства, коли сукупність маргінальних культурних сценаріїв нерідко набуває статусу контркультури – реального конкурента актуального культурного стандарту. Подальші сценарії включення маргінальних культурних зразків у простір національної культури – це перетворення на новий культурний канон, трансформація у «прийнятну» субкультуру, повна асиміляція у просторі оновленої національної культури.

Маргінальності сприяють різні об'єктивні й суб'єктивні чинники. Основними об'єктивними причинами (економічними, соціальними і духовно-ідейними) виникнення маргіналізації в Україні є: руйнування державно-політичної системи, соціально-економічних структур, розрив соціальних зв'язків, соціальні конфлікти,

війна на сході, еміграція, насильницькі переселення, імміграція, масове безробіття як результат руйнування соціально-політичних відносин і зв'язків у суспільстві, внаслідок чого не тільки знижується рівень життя, але й відбувається зубожіння народу.

Разом з тим можна стверджувати, що сьогодні в Україні проявляються риси цивілізації, яка виступає під різними назвами: «техногенна цивілізація», «наукова», «інформаційне суспільство». Інформаційне суспільство у самому своєму бутті визначено як суспільство, що постійно змінює свої підстави. Тому, в його культурі активно підтримується й цінується постійна генерація нових зразків, ідей, концепцій, лише деякі з яких можуть реалізуватися в сьогоднішній дійсності, а останні постають як можливі програми майбутньої життєдіяльності, адресовані прийдешнім поколінням.

Таким чином, можна констатувати, що на зміну традицій і внаслідок цього – культури, впливає безліч чинників. Розпад стійких спільнот, які передавали б накопичений досвід наступним поколінням, призводить до втрати функції спадкоємності; швидкий темп соціальних змін знецінює досвід попередніх поколінь, великий обсяг культурної спадщини. Взаємодія і взаємопроникнення культур однієї в одну призводить до втрати малих – локальних і сімейних – вітчизняних традицій і глобалізує (цивілізує) національні українські культурні традиції.